

GONDOLATOK A HATÁRON

*

Abból kell kiindulnunk, hogy eltökéljük: ezt az ezredvégi játszmát megnyerjük. Most nem kerget a tatár, most nincsen háboru, nem derülnek ki iszonyu titkok, nem támolyognak ki börtönökből meggyötört emberek, nincsen elemi fölháborodás, nincsen pontosan meghatározható ellenfél, mert hiszen a magyar kormányzat tudtával és engedélyével állunk itt a fizikai vasfüggöny egyik pontján, mert ezt a kormányzatot bensőleg legyőzte, meggyőzte az a közóhaj, hogy ez a vasfüggöny ne legyen, mert hazug és gonosz alkotmány, most minden dolgunkban megszólalhatunk, most a szabadságunk ébredésével nő a felelősségünk.

*

Kitágul a történelmi és földrajzi tudatunk. Százéve itt Ausztria és Magyarország között nem volt fegyveresen őrzött határ és útlevél. Jó, hogy bár útlevél kell hozzá, de legalább avval már ide-oda átruccanhatunk rajta, amikor kedvünk tartja. Ezt kell természetesnek és normának tartanunk, legalábbis a mi kulturális régióinkban, Európa földrajzi közepén. Ahogy a válaszfalak lebomlanak, úgy válik az, ami korábban félelmetes volt, szánalmassá és nevetségessé. Úgy omlik az elmében az az egész állványzat, amely a beomlani készülő vasfüggönyt a nyilvános és a magánbeszédben támogatta. Ahogy a törmelékkupacot nézzük, ahogy a szögesdrótból, minden fogolytáborok szimbólumból hulladék lesz, vagy éppen értékesíthető emléktárgy,

egszersmind épül is némi önbizalom, lámcsak hölgyeim és uraim, mégiscsak itt tapodunk tiltott és félelmetes helyen, azért mégiscsak a víz az úr, amely csakúgy átfolyik a határon, ahogy a magánemberek természetes mozgása.

*

István király úgy döntött, ahogy a földabrosznak ezen a pontján dönteni bölcs volt, mert a fennmaradást biztosította. A magyar fejedelem, akár a cseh, a lengyel, a svéd, vagy a dán, elfogadta a nyugati kereszténység normáit. Napimádó lovasoknak nem volt könnyű megtanulniuk a keresztrefeszített héber táltos istenítését, és nem volt könnyű egy helyen lakva földdel bajlódni a szerteportyázó zsákmányolás helyett. Egész magukat ki kellett cserélniük. Könnyen megeshetett az időtájt, hogy az embert büntetésből darabokra metélik. Beh unalmas ez a feudalizmus, gondolhatta némelyik lovasgézengúz, aki megszokta, hogy ma itt, holnap ott. Aztán aki élni akart, ideszokott, tanult. Mit is? Európát. A közelebbi és a távolabbi környéket. Megtanult igen gondosan körülnézni. Amikor a régiek jól tanultak, akkor volt erős magyar középkori királyság, amikor rosszul tanultak és a szerencse is elpártolt tőlük, akkor elvesztették a szuverenitásukat. Aki elvesztette a szabadságát, a szuverenitását, az hűbéres, vazallus. A magyar közerkölcsben együtt van a szuverén és a csatlós vitája.

*

A játszma tétje visszanyerni a szuverenitást. Csatlósállamban az állampolgárok is csatlósok. Keress méltóságos embert a parancsuralmi, vagy liberálisabb

paternalizmusokban. Nem egykönnyen találatsz. Vagy akár keress igazmondót ott, ahol az állam az atya, például az államszocializmusban, és ahol a leghatalmasabb személy akkora úr, mint a király. Csatlósállamban hazudni illik. Csatlóskultúrában már nem is tudhatni, mi az igazság és mi a hazugság. Visszanyerni? Inkább megtanulni, ápolni, karbantartani és finomítani a szuverenitást. Most inkább azon érdemes gondolkodni, hogyan tudnánk a csatlósszellemből kibontakozni, tudva, hogy az benne van a történelmünkben, a közmondásainkban, öngazolásainkban, egyszóval bennünk. Csatlós az, aki a kiszolgáltatottságot normálisnak, természetesnek tartja. Amíg nem vagy egyenrangú, amíg a többségtől félsz, amíg áldozat vagy és nem játékos, addig nem vagy szuverén. Csak a szabad ember szuverén. Ha a fiatal magyarok a szívébe és az eszükbe vésik azokat a szabadságfogalmakat, amelyeket a legérettebb európai demokráciák polgárai sok sok emberöltőn át kimunkáltak, ha nemcsak elvárják, de választják is a szabadságot, a vele járó és hozzájuk illő munkával, akkor azt a szabadságot többé nem lehet elvenni tőlük, akkor a fegyver és a szögesdrót csak vasáru lesz, már előállításakor is hulladék, mert a beszéd hatalmát semilyen vasszerszámmal nem lehet elvenni tőlünk.

*

Miért vagyunk ma szabadabbak, mint két évvel ezelőtt voltunk? Miért állhatunk itt? Mert ki mertük nyitni a szánkat. Nem azért, hogy kiabáljunk, hanem azért, hogy szívósan, élethossziglan kimondjuk vele a gondolatainkat. Például azt, hogy elég volt a királyapákból, Ferenc József

apánkból, Horthy apánkból, Rákosi apánkból, Kádár apánkból!
Nincs üdvösséghezó ember. Nem adjuk senki ember kezébe többé
a sorsunkat. Nem ruházzuk át a teljes felelősséget senki
ember fiára. A nép, amely rákényszerítette a kormányzatot,
hogy a vasfüggönyt lebontsa, rákényszerítette úgy is, hogy a
kormánytisztviselők elkezdtek a normális polgárok rációjával
gondolkozni, ez a nép nem tomboló, vandál kiskoru. Ez felnőni
akaró társadalom, amely tartós értékeket akar a magáévá
tenni. Például azt, hogy felnőtt polgárok fölé nem kell
semmiféle gondviselő, üdvösséghezó, magasabb helyről felkent
közapa, akihez képest a lojális állampolgár ismétcsak kiskoru
lehetne. Mivelhogy meggyőződéses antipolitikus vagyok, ami
módszeres gyanakvást jelent a közhatalom bármifajta
monopóliumával és minden embertársunkkal szemben, akinek túl
sok hatalom csomósodik össze a kezében, én sem a
lelkiismeretemet, sem a politikai felelősségemet ^{keu} bízom
egyetlen államtisztviselőre sem, a legelsőre sem. Normális
időket élünk, nem kell szükségállapotra, ex-lexre,
hisztériára célozgatni. Ha új paternalizmust akarnak
felépíteni arra hivatkozva, hogy mi esetleg megvadulunk, mint
aféle alattomos kutya, és hogy akkor elő kell venni a
korbácsot velünk szemben, akkor erre én azt felelném, hogy
amióta az eszemet tudom inkább a kormányzat viselkedett úgy,
mint egy alattomos kutya: ha félték tőle, harapott, ha a
szeme közé néztek, farolt.

*

Ezen a középeurópai tájon szükség van az egyenrangú
méltóság kiművelésére. Le kell szokni a paternalizmus

beidegződéseiről, és arról hogy a közapával szemben vagy alázatosak vagyunk vagy pimaszok. Inkább ezt mondjuk szeliden: "Uram, ön nem kap túl nagy hatalmat, mert abból a sok megárt, nagy bolondságok kerekedhetnek belőle. És ugye, kedves uram, ön is csak gyenge ember, őrizkedjék hát a kísértéstől!" Nagy hatalommal felruházott parlamentet akarok tudni magam felett s nem nagy hatalommal felruházott államelnököt. Ennekem a francia politika bonapartista tradíciói sem tetszenek; nem a bonapartizmus jóvoltából, hanem annak ellenére van Franciaországban demokrácia. Tanuja voltam a tavalyi elnökválasztásnak az Egyesült Államokban, és arra a meggyőződésre jutottam, hogy, ha a választott elnök oly nagyhatalmu monarcha, akkor magánéletének nem rám tartozó részletein fog rágódni a demokratikus sajtó. Diktaturák és vezérkultuszok helyén alakult demokráciákban az alapító atyák jogos bizalmatlansággal határt szabnak minden karizmatikus ambíciónak és körülnyesik az elnöki jogkört. Nem akarok több olyan korszakot, amelyet egy ember nevével lehet fémjelezni. Magyarországon a szolgálalkúség nem 1949-ben kezdődött. Kedves és önérzetes embereket szeretnék látni a jövő évezredben ezen a tájon, akik ~~ma~~ ^{nem} már bírnak csatlósként viselkedni. Én Szent István ünnepén a szuverén magyarokat ünneplem, a lelki függetleneket, költőket és polgárokat, tanárokat és diákokat, akik képesek voltak az önkormányzat nehéz művészetére, és akik nyílt beszédükkel fenntartották a nemzetet.

*

Határon állunk, engedjenek meg záradéku egy gondolatot.

Vannak demokráciák, amelyekből kimenet nincsen utlevélellenőrzés, csak bemenet. Szabad országból bárki elmehet. Amíg innen társaink Középeurópában most éppen keletnémet polgárok nem mehetnek el, pedig lenne hova, amíg többszázan kerültek keletnémet börtönbe, mert innen megbélyegzett államjobbágyokként kellett visszamenniük a lakóhelyükre, ahol bücselekmény a Staatsflucht, az államtól való elszökés, addig mi magunk sem vagyunk szabadok. Tisztelnünk kell minden nemzetet itt Európa közepén, mindenekelőtt polgáraiknak a személyes szabadságát, hogy ott éljenek, ahol akarnak. Ne felejtsek kérem el, hogy a mi legnagyobb tökének az emberségünk. Ha az van, akkor sok minden lehet még, ha az nincs, akkor semmi sincs.

*

Évfordulók rajzanak körülöttünk. A német-szovjet paktumé, a második világháboru kezdetéé, Csehszlovákia megszállásáé szocialista szomszédai által, no és a kommunista alkotmányozásról se feledkezzünk meg, hozzátéve az új kenyér ünnepét, meg a gellérthegyi tűzijátékot, kapkod az elme, melyikből mire figyeljen. Talán arra, hogy a nagyhatalmak mohó nacionalizmusa és a kisebb nemzetek önfentartó nacionalizmusa között olyasféle hasonlóság van, mint a farkas és a bárány önzése között. De ha egymás között vannak ezek a barikák, akkor már nem is olyan szelídek. Aki bekebelezhető, azt megpróbálták bekebelezni. Aki elárulható, azt többnyire elárulták. Valaki talán azt mondaná, hogy ez ünneprontó gondolat. Én inkább azt gondolom, hogy csak erős lények képesek a magukkal szembeni tisztánlátásra. Közeledik a zsidók legnagyobb ünnepe a Jom Kippur, az engesztelés napja, amelyen számot adunk bűneinkről az Úrnak, a tetteink fölé hajlás, a refleksió napja. Az ünnep értelme: a tanuló tisztánlátás. Nem a kollektív dicsekvés. Szent István ünnepén büszke lehet minden magyar a szívós nemzeti önfenntartásra áldatlan körülmények között. Ünneplésre méltó a nemzeti autonómia és a nemzetek közötti szolidaritás minden esete. Vezeklésre méltó a nemzeti szolgaság és a nemzetek közötti árulás minden esete. Mindezekből az évfordulókból az a tanulság, hogy nem boldogulhatnak a nemzetek sem egymás kárára. Minden tömegsír felnyílik, minden titkos okmány előkerül, minden gaztett megbosszúlja magát. A nemzetek közötti viselkedésben is csak az a helyén való mérték, ami az egyének között együttműködő társaságban elfogadott. Ugyanúgy nem illik fegyveresen egymás hazájába betörnünk, ahogy egymás házába sem. Aki ilyet tesz, az bandita. Húsz évvel ezelőtt mi kollektíven - bizonyára a kisebbik rosszat választva - ilyen banditák voltunk. Aki legalább a szavát nem emelte fel a szomszédaink szabadságának elrablása ellen, az cinkos volt, amit nem szépít az sem, hogy féltünk. Ez a huszadik századi történelem, a miénk, a szomszédoké - elég vigasztalan. Kölcsönös bevonulások egymás területére nagyhatalmi engedéllyel. Kisebbségek szorongatása, az egyiknek, amelytől a Biblia származik, a keresztény Európa alapkönyve, egyszóval a zsidóságnak a kiirtása, ami nemcsak a németek munkája volt. Vigasz a ritkább eset, a mentésé, a befogadásé, a menekülők elrejtéséé, a szenvedők pártolásáé, s ha van ilyen eset, mint például a lengyel katonák befogadásáé, arra kölcsönösen hálásan emlékezünk. Nem illik a menekültet poroszlók kezébe adni. Nem elvont eszmékről van szó, hanem az elemi becsületről. Hogy mit csinálsz a másik emberrel, aki szorult helyzetében rád bízta magát, ez a döntésed meghatározza a sorsodat. Önmeghatározás kérdése, hogy barátok leszünk-e avagy árulók. Itt, Közép-Európában, kétszáz évvel a francia forradalom kitörése és az alapvető, minden egyént megillető emberi jogok deklarálása után, akkor leszünk méltóak az európai melléknévre, ha egymás szabadságának a szövetségesei, egy középeurópai demokratikus federáció munkásai leszünk, hogy ilyenként egy későbbi időszakban beilleszkedhessünk a nyugateurópai demokráciák szövetségébe. Mivelhogy a helyünkről nem tudunk elszökni, igen nehéz munka áll előttünk, de hogy ez nem reménytelen, azt bizonyítja, hogy itt állunk és jól érezzük magunkat a vasfüggöny még ki nem hült helyén.